

1.

Horatius Flaccus, Quintus (Kr.e. 65 - Kr. e. 8)
Római költő

Venusiában született Kr. e. 65. december 8-án.

Életéről a saját verseiben található adatokon kívül Suetonius töredékesen fennmaradt Horatius-életrajza (***De poetis, A költőkről***) tudósít; ez utóbbin alapul a 16. században előkerült ***Vita Horati*** (Horatius életrajza).

Egy dél-itáliai kisvárosban született, apja felszabadított rabszolgaként kis birtokra tett szert Venusia közelében, majd 50 körül Rómába költözött, s mint ingatlanközvetítő tevékenykedett. Meglehetősen vagyon birtokába juthatott, mert fiát a legjobb tanítókhoz küldte. A római stúdiumok után a fiatal Horatius Athénba ment filozófiát tanulni 45 körül. Caesar meggyilkolása után Brutus és társai Athénban gyülekeztek, s Horatius is közéjük sodorta a lelkesedés. Légióparancsnokként vett részt a philippi ütközetben, ahonnan - így írja - pajzsát is elveszítve menekült el. Philippi után visszatért Rómába, de ott szegénység fogadta. A triumvirek elkobozták apja házát és birtokát. A szegénység - mondja - arra kényszerítette, hogy verseket írjon (***Episztolák*** 2. 50-52). Maradék vagyonáért egy írnoki állást vásárolt, azaz az államkincstár hivatalnoka lett.

Saját bevallása szerint először görögül kezdett verselni (***Szatírák*** 1, 10, 31-35), ám ráébredt,

hogyan ez olyan, mintha fát hordana az erdőbe, ezért latinul folytatta. 38-ban barátja, Vergilius bevezette Augustus irodalom pártoló barátjának és tanácsadójának, Maecenasnak a körébe. Maecenas barátjává fogadta a költőt, és mentesítette az anyagi gondoktól: kis birtokot ajándékozott neki Róma közelében, Sabinumban. Ettől kezdve ideje nagy részét itt, majd később tiburi házában töltötte. Viszonylagos függetlenségét élete végéig meg tudta őrizni, és mindvégig sikerült visszautasítania Augustus ajánlatait, amelyekkel szorosabban az udvarhoz akarta láncolni. Külső eseményekben szegény, visszavonult életét két hónappal Maecenas halála után fejezte be.

Rómában halt meg Kr. e. 8. november 27-én. Az Esquilinuson nagy pártfogója mellé temették.

Első kötetének (**Epódoszok könyve**) tizenhét költeménye a 41-től 30-ig tartó időszak termése. E gyűjtemény a szatírák 2. könyvével együtt jelent meg Kr. e. 30-29-ben, tehát a szatírákkal párhuzamosan keletkezett. Az epódosz jelentése „hozzáénekel” ti. sor, azaz az első sorra következő, olykor metrikailag attól eltérő rövidebb sor, majd erről kapta nevét maga a párvers, amelynek ismétléseiből az epódosz néven közismertté vált támadó hangvételű lírai műfaj keletkezett. A görög irodalomban Arkhilokhosz és Kallimakhosz művelte, s iambosz néven emlegették, versformájáról.

Az **Epódoszok könyve** darabja közül négy epódosz időszerű politikai kérdésekről szól: 1., 7., 9., 16. Asszonycsúfolónak mondhatjuk a boszorkány Canidiával kapcsolatos műveket (3., 5., 17.) és a női bujaságot ostromozó 8. és 12. epódoszt. Igazi támadóvers a 4. egy felkapaszkodott úrgazdag, a 6. egy gyáva gyalázkodó és a 10. a büzlő Mevius ellen. Egyedülálló a 2. epódosz, mert a falusi élet idillikus képei végén kiderül, hogy nem kell a leírást komolyan venni. Egy uzsorás álságos ábrándozása az egész. Végül a 11., 13., 14., 15. darabok tartalmukra nézve átmenetet alkotnak az ódaköltészethez, már annak témáit és hangulatát idézik.

Az epódoszokkal körülbelül egy időben fordult a szatíráírás felé. Az itáliai népi rigmusköltészetben gyökerező műfajt, amely elődjének, Luciliusnak a kezén még személyes támadás, politikai vitairat volt, Horatius csevegésekké (sermo) szelídítette. A szatírák két könyvének 18 hexameteres versében a késői görög komédiákból és a hellenisztikus kor vándorfilozófusainak prédikációiból merítő moralizáló bölcselkedéssel bírálja a legszembeűnőbb emberi gyengeségeket: a hatalomvágyat, a törtetést, az emberek tévelygését a boldogság keresésében. Derűs iróniával, meghitt cseveg, költői alapelvéhez - „nevetve megmondani az igazat (ridentem dicere verum quid vetat)” - tartva magát. Ugyanígy vall saját magáról is: sorsáról, hibáiról, vágyairól. Név szerint nem pellengérez ki senkit, de bárki magára veheti: „a nevet kicserélve rólad szól a mese (Mutato nomine de te fabula narratur)”. Három irodalmi szatírájában művészetelméleti kérdésekkel foglalkozik polemikus hangon, elsősorban a szatíra görög és itáliai-római előzményeivel, műfaji követelményeivel.

Már a **Szatírák könyve** 1. szatírájában megjelenik az a gondolat, amely horatiusi költészet alapgondolata: a végletek, a szélsőségek kerülése: „Van mértéke a dolgoknak (est modus in rebus)”. Ezt a mértéket a természet szabja meg minden ember számára. A szatíráíró Horatius az arany középső (aurea mediocritas) hirdeti, mert csak ez biztosíthatja a belső elégedettséget, mely minden boldogság forrása.

Horatius legérettebb alkotásai a carmeneknek vagy ódáknak nevezett költeményei. A 103 verset tartalmazó négy könyvből az első három, mintegy 15 év verseivel Maecenasnak ajánlva jelent meg 23-ban, majd hosszú hallgatás után 13-ban látott napvilágot a 15 versből álló negyedik könyv. Az aiol dal változatos metrumaiban az élet teljességét megragadó, izgalmas költői világ szólal meg. A görög lírikusok (Alkaios, Szapphó, Arkhilokhosz és a hellenisztikus költők) versformáit - többnyire négysoros strófáit - hallatlan könnyedséggel ülteti át a latin nyelvbe, a sorképleteket sokkal kevesebb szabadsággal kezelve, mint görög mintaképei. A versek felépítésében, és gyakran tárgyában is, bevallottan klasszikus görög mintaképeket követ (Alkaioszt, Szapphót, Anakreónt, Pindaroszt).

Lírai mondanivalóját azonban már szuverén önállósággal fogalmazza meg. Felcsendül ezekben a versekben az élet háborítatlan élvezésének epikurosi eszménye, a rohanó idő és az ember boldogságigényének antagonizmusa. A „fenti és alvilági isteneknek egyformán kedves” Mercuriusban a saját életformája szimbólumát felismerő művész számára a boldogság forrása az „arany középszer”: nem annyira a túlzott kilengésektől való tartózkodás, mint inkább a végletek lehetőségei közti lebegés. Az elhivatott költőt, a váteszt apollóni művésze a fegyvernél is jobban megóvjá a veszedelmektől - erre tanít a kedvesét daloló Horatiust elkerülő farkas példája. A szerelem könnyed játék, a barátság derűs kellék az epikurosi életvitelhez, és védelem az elmúlástól való szorongásnak Horatius lírai költészetén végigvonuló alapélménye ellen.

Az **Ódák könyve** I. 11. 6-8-ban fogalmazza Horatius erkölcsi világképének és felfogásának egyik legfontosabb gondolatát: *carpe diem* (szó szerint: szakítsd le a napot). A szállóigévé vált felszólítás nem a szerelem és az egyéb gyönyörök habzsolását jelenti, amelyekről tudja a költő, hogy múlékonyak, mint ahogy az élet maga is múlékony. A *carpe diem* már csak azért sem jelentheti az örömök habzsolását, mert a *aurea mediocritas* mértéke szabályozza: a földi javakat, az élet szép örömeit csak mértékkel élvezhetjük, mégpedig addig, amíg lelki nyugalunkat biztosítják.

Politikai és társadalmi témák is megszólalnak az ódák könyveiben, ha általában nem is abban a formában, ahogy a pártfogók, és elsősorban Augustus elvárta volna. A „római ódák”(a 3. könyv első hat verse) a hazafiasság, a sziklaszilárd római jellem, a jámbor vallásosság augustusi szellemben fogant dicsőítései. A költő ironikus distanciája az augustusi Róma politikai atmoszférájától mégis egyértelműen kiolvasható az egész gyűjteményből. A 3. és 4. könyv közt eltelt tíz évben a lírikus Horatius nem hallatta hangját. Ennek magyarázata talán ugyanúgy bizonyos Augustusszal kapcsolatos illúziók elvesztése, mint Vergilius esetében. Az utolsó könyvet is - mint antik életrajzából tudjuk - csak Augustus kérésére írta meg. A hallgatás éveiben csak a százados játékok kultikus, himnusz-szerű ünnepi ódájának megírására vállalkozott. A 20-as évek végén az ódaköltés mellett vagy helyett a szatírák csevegő stílusának fonalát is újra felvette költői epistuláiban (levelek).

Legkésőbb 19-ben megjelentette az **Epistulae** (Levelek) 20 darabból álló első gyűjteményét: önmagáról sokkal többet és közvetlenebbül - *par excellence* lírai megközelítéssel - vall bennük, mint az ódák visszafogott szemérmességében, életbölcselete is itt bontakozik ki a

legteljesebben. Míg az
1008 sort tesz ki, a

Episztolák 1. könyve

Levelek

második könyve 3 levele - melyet élete vége felé publikált - majdnem ugyanennyit, 962 sort. A könyv tartalmazza két hosszabb irodalmi levelét, s talán ezekhez járult harmadikként a Pisókhoz írt harmadik levél, amelyet a kézirati hagyomány és Quintilianus

Ars poetica

nak nevez. Ez a nagy mű az arisztotelészi esztétika és a hellenisztikus görög irodalomtudomány (főleg Neoptolemosz) nyomán summázza a klasszicizmus elméletét. Legfontosabb követelményeit - a görög mintaképek gondos tanulmányozása, a tartalom és forma harmóniája, a műgond, a befejezettség, az egyszerűség - az eposzal és főleg a drámával kapcsolatban elemzi.

Az **Ars poetica** - Arisztotelész **Poétikájával** együtt - az antik költészettan legfőbb forrása. Megállapításai - ha polemizált formában is - máig meghatározzák az irodalommal való kapcsolatot. Az irodalom célja „tanítani és / vagy gyönyörködtetni” (prodesse aut delectare). A műalkotás szépsége az egységben és az arányosságban van; jobb a gondosan kidolgozott kis téma, mint a rosszul kimunkált nagy. A tehetség mit sem ér, ha nem párosul szakmai tudással. Az íróvesszőt gyakran kell megforgatni, azaz a költői műgond fontosságára hívja fel a figyelmet: „Te kilenc évig tartsd vissza művedet”.

A **Levelek** legutolsó darabja 14-ben készülhetett, nem sokkal az ódák 4. könyve után. Ettől kezdve teljes hallgatásba merült.

Horatius maga jövendölte meg, hogy „ércnél maradandóbb” művet hagy hátra. Bár a késői antikvitásban és a középkor elején háttérbe szorult Vergilius mögött, Petrarcától kezdve szenvedélyesen foglalkoztatta a világot. Megítélése sok vihart kavart: értelmezték végletesen Augustus talpnyalójának, és a zsarnoksággal szembeni töretlen ellenzéki példaképének is - mindkét esetben alaptalanul. A francia klasszicizmus esztétikája (Boileau) benne találta meg legfőbb mintáját. A magyar irodalomban Szent István ún. **Kisebb legendájáról** kezdve kimutathatók ismeretének nyomai; különösen a 18-19. században Virág Benedek, Berzsenyi lírájára hatott termékenyítően, de eleven hagyományként él Babits, Kosztolányi, József Attila költészetében is.

2.

QUINTUS HORATIUS FLACCUS

(Kr. e. 65-Kr. u. 8)

*"Boldog lehet, ki közgondoktól távol él.
Akár a régi emberek -"*

ezt mondja Alfius, az uzorás, amikor elindul, hogy beszedje kölcsönei kamatait. - Így kezdődik Horatius első és azonnal sikeres versgyűjteményének - az "Epodusok"-nak - első verse. És habár a költő a leggazdagabb témavilágú lírikusok közé tartozik, az érzelmes természetrajongó pénzember mosolygósan megértő, de mégis szatirikusan bíráló képe jellemző a költő bírálva megbocsátó egész világszemléletére. - Horatius kétezer év után is az emberi erények és gyöngeségek szeretetre méltó értője és értetője. Ugyanolyan indító és ösztönző erő a zordon Berzsenyi Dániel, mint a játékosan elegáns Babits Mihály számára.

Apja felszabadított rabszolga, aki leleményes pénzember, pénzváltó volt. Manapság bankárnak vagy uzorásnak mondanák. Így a költő jó módú fiúként nevelkedett, bizonytal lelkesedett a nagy hagyományú köztársaságért. 21 éves, amikor Brutus és társai a köztársaság védelmében megölték az egyeduralomra törő Julius Caesart, önkéntesként állt a köztársaságot védő Brutus és Cassius seregébe, hogy harcoljon a Caesar örökségét folytatni akaró Octavianus (a későbbi Augustus császár) és Antonius ellen. Ezzel indult a polgárháborúk gyilkos korszaka. Az első döntő ütközet a Philippinél vívott csata volt, amely Octavianus és Antonius győzelmével végződött. Horatiusnak, immár tiszti ranggal, ott kellett volna lennie, de addigra már nem látta a testvérháború értelmét, és az is kiderült, hogy nem alkalmas katonának. Később egyik öngúnyoló versében bevallotta, hogy úgy félt az öldökléstől, hogy az összeütközés kezdetekor pajzsát, fegyvereit eldobva menekült, vagyis katonaszökevény lett, és meg sem állt Athénig, ahol békés otthont talált a nagy híri iskolákban. Titkos üzenetváltásokból apja megtudta, hol van, a gondos családfő óvta, hogy egyelőre hazatérjen. Titkos küldöncökkel bőségesen ellátta pénzzel, hogy gondtalanul tanuljon, amit csak akar. Ő pedig lelkesen tanulta a sokféle tudnivalót, amit a híres athéni iskolák ígértek. Nem csak a görög nyelvet, de a görög irodalmat és a görög tudományokat, köztük az egymással is vitázó görög filozófiai tanításokat is könnyen, szórakozva tanulta. Élte az ifjúság színes életét, tudományos előadásokon, vitákban, kocsma eszem-iszom társaságaiban és a nőknek abban a forgatagában, amely majd otthon is, nagy híri költőként is mindhaláláig kísérte. Mértékletesen, de okosan kihasználva a napokat, fejlődött magas művészetté költői képessége. Elragadták a görög költészet változatos versformái, egyszerre lelkesítette Szapphó szerelmes költészete, Alkaiosz férfias, hazát féltő pátosza és Anakreón bordalai.

A tanuló és tanulni akaró, sokfelől összegyűlt, részben katonaszökevény fiatalok társaságában ismerkedett össze Vergiliusszal. Hamarosan felismerték egymásban nemcsak a költőt, de a jelentékeny költőt is. Barátságuk otthon is, az irodalmi életben is Vergilius haláláig tartott. A polgárháború vérengzése még jó ideig kísértett. A győzelem után Octavianus és Antonius egymás ellen fordult a főhatalomért, de Rómában már Octavianus volt az úr, Antonius pedig Egyiptomban, szövetségese és szerelmes párja, Kleopátra mellett a déli és keleti tartományokban uralkodott. A végső leszámolás még hátravolt, de Itáliában elkezdődhetett az újjáépítés, a lerombolt falvak és feldúlt szántóföldek rendbe hozása. Vergilius sietett is haza. Ha Octavianus rendet tud csinálni, békés életet teremteni az elpusztított vidéken, neki mellette van a helye. Ő parasztfiúként indult, nemcsak a szerelmes pásztorok életéről akart szép verseket írni, hanem a földművelés, pásztorkodás, gyümölcstermesztés, méhészet tudnivalóiról kívánt messzehangzó költeményeket alkotni. Horatiust azonban, úgy látszik, apja levelekben bízta,

hogyan maradjon csak a veszélytelen messzeségben, amíg a már császárrá készülő Octavianus amnesztiát - közkegyelmet - nem ad Brutus egykori katonáinak és minden katonaszökevénynek, akármelyik oldalról szökött meg.

Horatius tehát várt. Vergilius azonban otthon hamarosan megismerkedett azzal a Maecenasszal, aki nemcsak a legkitűnőbb irodalmi szakértő, írókat-költőket pártfogoló férfiú volt, de Octavianus jó barátja, tanácsadója, hamarosan a készülő császári rendszer kultúrpolitikai támasza. Maecenas azonnal felismerte Vergiliusban a teendőik legművésze és leghatásosabb kifejezőjét (ma úgy mondanák: propagandistáját), beajánlotta Octavianushoz, akit ekkor már, ha még nem is császárnak neveztek, de a Senatus elnöke (Princeps Senatus) címen már Itália kizárólagos ura volt. Vergilius pedig Maecenason keresztül a legfőbb hatalomnak is beajánlotta Horatiust, akihez el is érkezett a kegyelem. Az Athénban addig igen sokat tanuló s költőként sokat fejlődő egykori katonaszökevény tehát veszélytelenül hazatérhetett, Maecenas pedig a nagyon okos és nagyon vonzó modorú fiatalembert azonnal szívébe fogadta. Még azt is megértette, hogy az ifjúkori eszméiben csalódott, a polgárháború pártviszályaitól idegenkedő költő - egyelőre legalábbis - nem kíván a politika közelébe kerülni. Verseiben már mutatkozott az a megbocsátó gúny és öngúny, a szókimondó vád és a megértő megbocsátás, ami akkor is jellemezte, amikor már életében elért minden dicsőséget.

Hamarosan meg is jelent az "Epodusok könyve" című versgyűjtemény. Az "epodus" nem egy költői műfaj vagy témavilágot jelentett, hanem egy versformát, amely alkalmas volt bármilyen tárgyú költemény számára. Egy hosszabb sor után egy rövidebb sor sajátos lebegést adott a szöveg hangzásának. Leggyakoribb változat volt: egy 6 jambusos sor után egy 4 jambusos sor. De hexametert is lehetett vegyíteni egy jambusokon gördülő rövidebb sorral. - Horatiusnak ez az első könyve jórészt szatirikus, gúnyolódó életképekből állt. Ez kezdődött a hamar világhíressé, majd halhatatlanná váló pillanatképpel az érzelmes szívű uzsorásról. A kellemesen olvasható és mulatságosan felolvasható gyűjtemény minden értő fül számára azonnal bizonyította, hogy a költő okos, művelt, szellemes emberismerő és kitűnő verselő. Akit pedig Maecenas pártfogolt, az előtt nyitva állt az irodalmi út. És Maecenas szavára a császárrá leendő még nem Augustus, de máris Princeps (vagyis elnök) Octavianus is hallgatott. Türelemesen kivárta, amit a nagy pártfogó előre tudott, hogy a politikától úgy húzódozó is fel fog lelkesedni, amint igazi lelkesedésre lesz alkalom.

Ez is elkövetkezett. - A Földközi-tenger másik oldalán még Antonius és Kleopátra volt az úr. Róma és egész Itália szorongott, mi lesz, ha a végső összecsapáskor ők győznek, folytatódik a polgárháború és folytatódik a véghetetlen vérengzés. A döntésnek el kellett következnie. Octavianus hajóhadának és seregének javával elindult. Róma aggódva várta a híreket és végre jött a megnyugtató bizonyosság: Octavianus Actiumnál döntő győzelmet aratott, Antonius öngyilkos lett, Kleopátra fogságba került és ő is az önkéntes halált választotta. Ez Krisztus előtt 31-ben történt. Ezzel valósult meg Julius Caesar terve: az egységes, békés Római Világbirodalom. Caesar neve ettől fogva legfőbb hatalmat jelentett (mi császárnak mondjuk).

A diadal hírére örömtáncokra kelt a római utca is. Horatius végre megírta, amit Maecenas előre ígért, és a most már valódi császárrá emelkedett, most már nemsokára Augustus néven uralkodó Octavianus kezdettől fogva várt: a diadal ódáját.

"Nunc est bibendum!" ("Most inni kell!") - így kezdődik az ünneplő és ünneplésre szólító halhatatlan költemény. Ezzel a tettnek számító alkotással és Vergilius hamarosan közismert "Georgicon"-jával, amely mezőgazdasági építésre és munkára lelkesíti az örvendező tömegeket, a két régi jó barát, Vergilius és Horatius az irodalom két élő főalakja lett.

Horatius élete ettől fogva a szakadatlan siker. Közüggé lett az a mértéktartás életmódban és véleménymondásban, ami jellemezte a költő életét és költészetét. "Aurea mediocritas" ("Arany középút") volt Horatius jelmondata, s ez erkölcsi mértékké nemesült. "Carpe diem" ("Használd ki a napot") - ez lett a mértéktartó önzés arany szabálya. És az annyiszor ismételt jelmondat: "Dulce et decorum est pro patria mori" ("Édes és díszes meghalni a hazáért") - maradandó harci jelszó egy egykori katonaszökevénytől.

Horatius számos verssora lett közmondás vagy ismételtetett közhely. Formagazdagsága múlhatatlan példaadás mindenfajta költő számára. Vágyai közvágyakozások, megbocsátó humora, de leleplező szókimondása is magatartáseszmennyé lett. Eredeti bölcsék és unalmas álbölcsességmondók kétezer éve szakadatlanul idézik. Szerelmi költészete pedig a szenvedélytől a játékossáig minden érzelemáryalatnak példákat szolgáltató. Szinte folyton szerelmes volt, ifjan is, éretten is, öregben is. De sohase nősült meg. Elvileg nem volt hajlandó lemondani a többi nőről. Nagyon különbözik nagy lírikus elődjétől, Catullustól, aki a szerelem lázas szenvedélyében élt. De különbözik kitűnő utódjától, Ovidiustól, akinél a szüntelen szerelem játékos léhaság. Ő a szerelmi változatosságban is úgy használta ki a napot, hogy betartotta az arany középút szabályát.

És közben az irodalomtudománynak mestereként tanítója lehetett a költészet véghetetlen nemzedékeinek. Idős fővel írt, levélnek fogalmazott hexameteres tankölteménye, az "Ars poetica" ("A költői művészet") évezredekre példája lett ennek a sajátos műnemnek. A klasszicizmus XVII. századbeli irodalmi törvényhozójára, Boileau-re ugyanúgy hatott, mint a mi Arany Jánosunkra, aki megírta az oly fontos szakmai hatású tankölteményét, a "Vojtina ars poeticájá"-t.

Horatius mindegyik nyugati irodalomba beleépült, se szeri, se száma magyar fordításainak; a XVIII. században Virág Benedek, a mi századunkban Csengeri János összes költeményét lefordította, de számos költeményének tucatnyi magyar változata is van. Mondatainak nem kis részéről bárki azt hiheti, hogy a mi saját közmondásunk.

Ezer évek irodalmában aligha van nála előbb költő.